

Na de Weeskamer: de katholieke Haecks op studie

Willem Frijhoff

In *Zutphen 2017-3* heeft Jan Frings terecht aandacht gevraagd voor het archief van de Weeskamer, vaak een goudmijn voor wie het geluk heeft er de familie van zijn of haar interesse aan te treffen. Het jaar 1636 waarover dat artikel gaat, was een berucht pestjaar. In sommige zwaar getroffen steden, zoals Nijmegen en Leiden, stierf een kwart tot een derde van de bevolking.¹ Ook in en rond Zutphen hield de pest huis. De vader van de pasgeboren Johannes Lomejer, de bekende latere predikant, stierf er bijvoorbeeld aan. Het kan ook het lot van Otmar Jansen en Gerrit Haeck, de erflaters uit dat artikel, zijn geweest. In zulke jaren werd het werk van de Weeskamer bijzonder belangrijk. Het artikel gaat niet nader in op de religie van de Haecks en de toekomst van de kinderen, maar daarover is geen twijfel mogelijk.

In Zutphen woonden in de zeventiende eeuw zeker drie families Haeck zonder aantoonbare band met elkaar, waarvan twee gereformeerd en een actief katholiek. Om laatstgenoemde gaat het hier. Het waren vermogende wijnkopers, herbergiers in De Wildeman (het huis op de Zaadmarkt waar nog steeds hun schuilkapel te zien is, tot voor kort Museum Henriëtte Polak), en steunpilaren van de katholieke gemeenschap. Maar in de zeventiende eeuw mochten ze vanwege hun katholieke geloof geen stedelijke functies meer vervullen.² Dank zij een goed beheer van de nalatenschap konden hun kinderen toch een vooraanstaande plaats in het stadsleven en een zinvolle carrière nastreven, zij het dan buiten de gereformeerde bestuurselite. De Haecks zijn daar een mooi voorbeeld van, maar het gold evengoed voor andere katholieke Zutphense families uit die jaren, zoals Spitholt, Velthoen, Van Bourlo, Franckheim, Blanckebiel, en de katholieke takken van Van der Capellen en Valck. Ze bleven aan de katholieke universiteiten van Keulen en Leuven studeren en stichtten daar soms studiebeurzen voor hun familieleden, omdat de stede-

De marteling van St. Justus (1639). Gravure van Franc van Wijngaerde naar het altaarstuk van Peter Paul Rubens. (Teylers Museum Haarlem)

lijke beurzen voor hen niet meer beschikbaar waren.

Zo werd Egbert Spitholt (ca. 1549-1627), licentiaat in de theologie van Keulen, in 1595 benoemd tot plebaan (pastoor) van de Antwerpse kathedraal. Hij bracht de relieken van de in Zutphen hoog vereerde kindheilige Justus in veiligheid naar Antwerpen, waar ze nog steeds in de Carolus Borromeüskerk worden vereerd; Rubens maakte er een groot altaarstuk voor, dat nu in het museum van Bordeaux berust – overigens niet zijn beste werk.³

Henricus Velthoen (ca. 1614-1685), zoon van Johan, notaris en katholiek kerkmeester te Zutphen, studeerde vanaf 1633 *artes* en vervolgens theologie in Leuven op een studiebeurs van zijn bloedverwant Willem Smit (of Fabritius), die daar professor in de theologie was geweest; in 1638 ging hij naar Keulen waar hij het doctoraat in de theologie behaalde. Eerst aartspriester van Rijnland te Leiden, werd hij in 1654 benoemd tot president van het Nederlandse College van de Hoge Heuvel in Keulen, waar ook enkele van zijn Zutphense neefjes kwamen studeren.⁴

De Wildeman

De weduwe van Frederick Haeck, de stamvader van de Haecks, dreef al aan het begin van de zestiende eeuw een voorname herberg op de Zaadmarkt. Ze kocht in 1546 een belendend pand waarna de herberg met achteruitgang in de Rodetorenstraat zijn huidige omvang kreeg. Haar zoon Wolter († 1560), op 5 november 1536 getrouwd met Geertruydt Meyerinck, was intussen gefortuneerd genoeg om twee zoons op *grand tour* naar Frankrijk te laten gaan met het doel om in Orléans een graad in de rechten te halen: eerst Frederick in 1565 (na zijn studie in de *artes* te Keulen in 1560), daarna Evert in 1581. Een derde zoon, Berndt Haeck, koos de literaire weg. Hij werd rector van de Latijnse school te

Bergen op Zoom. Hij gold niet alleen als een geleerd man en een goed docent maar was ook een overtuigd katholiek. Toen Bergen op Zoom in 1580 in gereformeerd vaarwater raakte ('houd u vroom...'), greep hij het aanbod uit het katholiek gebleven Breda om daar rector te worden met beide handen aan en nam zijn kostleerlingen mee naar zijn nieuwe standplaats waar hij kort voor 13 september 1592 stierf.⁵ Uit zijn huwelijk met de Zutphense katholieke schependochter Mechtelt Raesinck had hij een zoon Frederik, die op 5 november 1575 in Keulen *artes* ging studeren en in 1592 nog leefde.⁶

Schuilkapel de Wildeman in het Geelvinck Muziek Museum. (foto auteur)

Katholiek regime

Berndts broer Frederick Woltersz Haeck († 1604) promoveerde in 1565 tijdens zijn *grand tour* te Orléans tot licentiaat in de rechten.⁷ Onder het katholieke regime in Zutphen werd hij in 1575 tot raad en het jaar daarop tot schepen gekozen; hij legde zijn ambt neer bij de feitelijke invoering van de Reformatie in 1580, maar kreeg het in 1585 weer terug toen de stad opnieuw onder Spaans gezag was gekomen, totdat hij bij de religiewisseling van 1591 definitief het veld moest ruimen. Hij beperkte zijn activiteiten vervolgens tot de wijnhandel en het beheer van zijn herberg die na 1591 de naam De Wildeman kreeg, overge-

Binnenhof van het Broederenkerkklooster in de Rosmolensteeg, absis en Latijnse School, 1818. Tekening van J.A. Kaldenbach. (Musea Zutphen)

in de rechten op een ons onbekende plaats, mogelijk te Utrecht (waar de registers in die jaren niet goed zijn bijgehouden), maar waarschijnlijker tijdens een studiereis naar een katholieke universiteit in het buitenland, zoals het door de jezuïeten beheerste Dowai (Douai) in de Spaanse Nederlanden, Pont-à-Mousson in Lotharingen, of Würzburg in Duitsland, waar ook andere Zutphense studenten zijn gesignaleerd. De Zutphense statie werd namelijk zeker al sinds 1607 door een jezuïet bediend. Als belijdend katholiek en kerkmeester van de katholieke statie bleef Jan Haeck uitgesloten van stedelijke bestuursambten, maar als herbergier werd hij wel toegelaten tot het tappersgilde. Hoewel hij een gepromoveerd jurist was en in de Korte Hofstraat woonde, zal hij aanvankelijk samen met zijn broer Roelof de herberg op de Zaadmarkt hebben gedreven. Tegelijk (of daarna) trad hij op als advocaat.¹³ De advocatuur was een vrij beroep, geen bestuursambt; zij stond dus ook open voor niet-gereformeerden, dis-

senters en katholieken, al lijkt die functie soms meer een eretitel voor intellectueel gevormde renteniers te zijn geweest dan een volwaardig beroep.¹⁴ Bij de inkomstenbelasting op 'gewin en gewerf' die in 1678 na de Franse bezetting in Zutphen werd geheven, werd Jan als 'doctor Haeck' voor het forse bedrag van 10 gulden aangeglagen. Hij was dus een vermogend man.

Op 21 juni 1656 huwde hij Geertruyd Rijcken uit Deventer. Hun drie zoons, namelijk Gerhardus junior, Henricus en

Johannes Baptista (Jan II), komen in 1674 voor op de oudste lijst leerlingen van de Latijnse school van Zutphen, respectievelijk in de *tertia*, de *quinta* en de *sexta*. Ze moeten elkaar qua leeftijd dus nauw zijn gevolgd. Gerhardus junior († 1724/34), de oudste zoon, nam de herberg over van zijn oom Roelof, die alleen een dochter Sibylla had, en werd vanaf 1696 eveneens katholiek kerkmeester. Hij moet identiek zijn met de doctor Haeck die in 1724 als kerkmeester in de katholieke bronnen voorkomt, want zijn gelijknamige vader was toen al overleden.¹⁵ Zelf stuurde hij zijn twee zoons Henricus Franciscus en Everhardus Jan, mogelijk een tweeling, op 26 januari 1710 gezamenlijk naar de *sexta* van de Latijnse school; alleen de oudste ging in 1719 door naar de universiteit van Keulen.¹⁶

Gerhardus junior's broer Henricus († na 1740) ging in 1680 aan het Atheneum van Deventer studeren.¹⁷ Hij werd in 1687, na zijn terugkeer naar Zutphen, lid van het kramersgilde, ongetwijfeld als wijnkoper, belast

met het beheer van de herberg. Diens zoon Johannes, in 1713 aan de Latijnse school ingeschreven, werd koopman in Amsterdam waar hij vóór 1 mei 1753 overleed. Gerhardus junior's jongste broer Jan II (1664-1732) trad na de Latijnse school in de jezuïetenorde. Hij overleed als jezuïet te Trier op 20 maart 1732, echter niet als priester doch als eenvoudige broeder. Mogelijk was hij intellectueel wat minder begaafd of stelde hij zijn persoonlijke ambities wat lager. Misschien was dat ook een emotionele keus voor leven in nederigheid.¹⁸

Pragmatische keuzes

Rest nog Evert Haeck, de oud-student van Orleáns. Hij kreeg uit zijn huwelijk met joffer Alijth van Rijswijck een zoon Wolter († 1636). Of deze Wolter heeft gestudeerd is niet duidelijk, maar hij was wel een succesvol burger van

Ansichtkaart van Houtmarkt 70 ca. 1900. Uitgegeven door La Rivière & Voorhoeve te Zwolle. (Regionaal Archief Zutphen)

de stad. Hij werd in 1604 lid van de St. Anthony Grote en Kleine Broederschappen, was weesmeester tot 1608, en werd in 1611-1613 en opnieuw in 1616-1619 tot onderrentmeester van de stad gekozen. Deze ondernemende man moet er financieel warmpjes hebben bijgezet, mogelijk dank zij de erfenis van zijn adellijke moeder. Hij is de bouwheer van het monumentale renaissancepand Houtmarkt 70, rijk met beeldhouwwerk en vrome spreuken in het Latijn en Nederduits versierd, dat de datum 1615 draagt.¹⁹

Zowel zijn functie als de beeldtaal van dat gebouw laten zien dat hij gereformeerd is geworden; hij komt al voor op de oudste lidmatenlijst van 1609, en treedt later op als afgevaardigde van de kerkenraad om de weinig christelijk levende bakker Wessel van Santbergen en diens tweede vrouw Armgardt Haacks tot de orde te roepen. Dezen waren echter geen lidmaat en hij was zelf geen ouderling. Wellicht was Armgardt Haacks een verwant van Wolter Haeck en zette de kerkenraad een familielid in om dit kleine 'disciplineringsoffensief' meer kans van slagen te geven.²⁰

Wolters eigen zoon Berndt, geboren in 1602/05 uit zijn huwelijk met Luitgen Verhorst (Lucretia van der Horst), ging in 1627 echter weer in het katholieke Leuven studeren; hij werd daar op 13 december 1627 als student van het *paedagogium* (convict) 't Varken ingeschreven, nog minderjarig.²¹ In maart 1629 blijkt hij volwassen en krijgt van de stad Zutphen een volmacht voor de schout van Zwartewater.²² Volgens de notulen van de gereformeerde kerkenraad in Zutphen trad de katholieke jongeman vervolgens als tolk in dienst van de Spanjaarden die toen nog in het grensgebied van het kwartier van Zutphen lagen. De religieverhoudingen lagen in de eerste helft van de zeventiende eeuw dus beslist nog niet vast. Van de ene generatie op de andere kon men nog herhaaldelijk van

religie en kerkelijk toebehoren wisselen, en daarmee veranderde soms ook het keuzepatroon voor een hogere opleiding en de richting van het carrièrepatroon. Ook de Weeskamer, die toezicht hield op de nalatenschap van overleden ouders en de toekomst van de weeskinderen conform de wensen van de familie zowel als de overheid, speelde daarbij dan een sturende rol. ●

Eindnoten

- 1 W. Frijhoff, 'Gods gave afgewezen. Op zoek naar genezing van de pest: Nijmegen, 1635-1636', *Volkskundig Bulletin*, 17 (1991) 143-170.
- 2 Zie voor meer details Regionaal Archief Zutphen, Genealogische documentatie, dossier Haack. Wat hier volgt, wordt uitvoeriger behandeld in mijn artikel 'Zutphense studenten in het buitenland van de middeleeuwen tot in de vroegmoderne tijd', *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 66 (2012), 9-36.
- 3 W. Frijhoff, 'Een stadspatrones, een kapittelheilige en twee halve lichamen: Maria, Walburgis en Justus', in: M. Groothedde, et al. (red.), *De Sint-Walburgiskerk in Zutphen. Momenten uit de geschiedenis van een middeleeuwse kerk*, (Zutphen 1999), 189-214; idem, 'Sint Justus' hoofd, Baudartius' bijbel, Franckheims zerk en Spitholts beurs: een Zutphens netwerk tussen Noord en Zuid', *Bijdragen tot de geschiedenis*, 87 (2004) 285-303.
- 4 Utrechts Archief, Archief Oud-bisschoppelijke Cleresie, inv. Bruggeman, n° 729 en 868-870; Algemeen Rijksarchief Brussel, Fonds Universiteit Leuven, inv. n° 1725 (beurs Fabritius); H.F. van Heussen, *Batavia Sacra* (Brussel 1714), II, 268-269, 278.
- 5 M.A. Nauwelaerts, *De oude Latijnse school van Breda*, ('s-Hertogenbosch 1945) 20-31, 181; Ch. de Mooij, *Geloof kan Bergen verzetten. Reformatie en katholieke herleving te Bergen op Zoom 1577-1795*, (Hilversum 1998) 206.
- 6 *Matrikel Köln*, 698/205: Fredericus Sutphanien-sis.
- 7 *Matrikel Köln*, 682/242; Orléans, Archives départementales du Loiret, D 242, f. 76v; op zijn grafzerk wordt hij 'der rechten licentiaet' genoemd: R.T. Muschart, *Grafzerken in Gelderland. Steden*, I (Arnhem 1940), 177.
- 8 Zie voor de geschiedenis van herberg De Wil-deman: R. Wartena, *Een schuilkapel te Zutphen*, (Zutphen 1976).
- 9 S. Galema, *Bewoners gereconstrueerd. De bewoning van het zeventiende-eeuwse Zutphen*, (2 dln; Zutphen 2000), I, 40, n° 254.
- 10 P. Gakelius, *Lacrymae Ecclesiae, Reip[ublicae], et Scholae Zutphaniensis, hoc est Elegiae funebres et epitaphia*, (Zutphen 1626), f. H1r. Johannes was nog een jongen, amper tien jaar oud. Gakelius noemt de voornaam van zijn vader niet, maar dat kan hier alleen Evert Haeck zijn.
- 11 *Matrikel Köln*, 749/148 en 191.
- 12 O. Schutte, *De Wapenboeken der Gelders-Overijsselse studentenverenigingen* (Zutphen 1975), 143, n° III-154. Hij voerde een sprekend wapen met drie weerhaken.
- 13 Galema, *Bewoners*, II, 69, n° 372.
- 14 Voorbeelden in mijn dissertatie *La Société néerlandaise et ses gradués* (Amsterdam/Maarssen 1981), 246-264.
- 15 Regionaal Archief Zutphen (RAZ), Archief rooms-katholieke gemeente Zutphen, inv. n° 147; *Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht*, 28 (1902) 369, 380.
- 16 *Matrikel Köln*, 787/337.
- 17 Hij moet de Henricus Haeck Daventriensis zijn de op 9 augustus 1680 aan het Atheneum van Deventer werd ingeschreven; zijn moeder kwam uit Deventer en hij is daar mogelijk geboren. Ook hij was een actieve katholiek, zie RAZ, OAZ, inv. n° 113, Memorien & Resoluties, 18 oktober 1719.
- 18 Nijmegen, Archivum historicum Societatis Jesu, AE 39.
- 19 Galema, *Bewoners*, I, 41, n° 260.
- 20 Galema, *Bewoners*, I, 113, n° 732.
- 21 A. Schillings, *Matricule de l'Université de Louvain*, (10 dln; Brussel 1903-1969), V, 191, n° 307 (Bernardus Maeck [sic] Zutphaniensis).
- 22 RAZ, ORAZ, Kentenissen (hs. Kreyneck), 31 maart 1629.